

Een echte boerderij met een echte boer

De waarde van agrarische productie bij multifunctionele landbouw

multifunctioneel

Een echte boerderij met een echte boer

De waarde van agrarische productie bij multifunctionele landbouw

Wat is nu precies de meerwaarde van een 'echte' boerderij bij kinderopvang, boerengolf, een camping, educatie-activiteiten of het verlenen van zorg? Hoe belangrijk is het dat het bedrijf een deel van zijn inkomsten haalt uit de productie van melk of aardappelen en hoe beïnvloeden beide takken elkaar?

Wat zeggen de afnemers over de combinatie van activiteiten en landbouw en hoe denken andere boeren en betrokken organisaties hierover?

Allemaal vragen waarop deze brochure ingaat. De tekst is gebaseerd op interviews met multifunctionele ondernemers, klanten en organisaties die actief zijn in de multifunctionele landbouw.

Wat is het belang van multifunctionele landbouw?

Multifunctionele landbouw verbindt de maatschappij met het platteland en verbindt ook ondernemers met de maatschappij. De boer raakt uit zijn isolement en krijgt meer waardering voor zijn werk. Verder draagt deze vorm van landbouw bij aan het leefbaar houden van het platteland. Het brengt meer en nieuwe economische activiteit in het buitengebied, waarmee de ondernemer zijn bedrijf ontwikkelt voor de toekomst.

“Lastig om op vakantie te gaan”

Een multifunctioneel bedrijf met veel verschillende takken is complex. Dat is te zien aan geitenboerderij Ridammerhoeve in Amstelveen. Het hart van het biologisch-dynamische bedrijf vormen de geiten, maar er zijn ook kippen. Verder verwerkt het de eigen melk en verkoopt het producten. Dit is het deel waar de boer verantwoordelijk voor is. De boerin draagt de zorg voor het multifunctionele deel: de horeca op het binnen- en buitenterras, kinderfeestjes, rondleidingen of kijken in de kaasmakerij. Ook scholen komen langs, ongeveer honderd groepen per jaar. Bovendien is er nog de zorg: vijf deelnemers voor dagbesteding. Zonder goede planning kan het bedrijf niet. Daarom is het een dag in de week dicht. Dan voeren ze klussen uit die lastig te combineren zijn met bezoekers, zoals de potstal leeghalen. Grootste nadeel van zo'n boerderij is dat het lastig is om op vakantie te gaan, ervaart de boerin. Een vervanger die zowel het agrarische deel als het personeel, de horeca en de zorgboerderij kan runnen is moeilijk te vinden.

Wat komt er kijken bij een extra tak?

Tijd en energie zijn de eerste vereisten voor wie een extra tak op het bedrijf wil starten. Dit wordt soms onderschat. Vervolgens komt het aan op een goede planning, organisatie en rolverdeling. Mogelijk is het handig de activiteiten fysiek van elkaar te scheiden, zoals de kinderopvang en het agrarische gedeelte. Of misschien komt het goed uit om altijd eerst het dagelijkse machinerwerk te doen voordat de klanten op het bedrijf komen. Of de boer houdt zich alleen bezig met de agrarische productie en de boerin is ver-

antwoordelijk voor de multifunctionele tak. Vaak komt van het een het ander. De extra tak heeft succes, de ondernemer is enthousiast, dus waarom niet nog wat proberen? Veel multifunctionele bedrijven bieden verschillende functies aan. De agrarische productie vormt vaak het begin van een nieuwe activiteit, denk aan koe knuffelen. Het is dan wel zaak een goede balans te vinden tussen de verschillende activiteiten, zonder dat het werk de ondernemers boven het hoofd groeit. Zeker als de multifunctionele tak sterker groeit dan de primaire.

Multifunctionele ondernemers met dieren op het bedrijf lopen één duidelijk risico: een uitbraak van een besmettelijke dierziekte kan desastreus zijn voor de extra tak. Sommige ondernemers kiezen er daarom bewust voor de functies te scheiden. Anderen willen dit juist niet omdat volgens hen de combinatie de activiteiten uniek maakt.

Wat vinden klanten belangrijk?

Voor klanten van kinderopvang, educatie en recreatie is de combinatie met de boerderij een 'leuke extra'. Het geeft hen het gevoel dat het echt en levendig is. De ouders vinden het contact met de dieren en de boerderij vooral waardevol voor hun kinderen.

'Echtheid' komt ook terug voor de meeste 'klanten' van een zorgboerderij, in deze

brochure deelnemers genoemd. Die echtheid is voor hen het wezenlijke van de zorgboerderij. Doordat ze meewerken op een echt bedrijf met een echte boer voelen ze zich nuttig. Onlosmakelijk verbonden aan iedere boerderij is bovendien de beleving: van de ruimte, de dieren en planten en de rust die uitgaan van de boerderijomgeving. Klanten waarderen deze aspecten.

Opvallend is dat vooral 50-plussers en jonge gezinnen met kinderen tot 12 jaar de boerderijen met kinderopvang, recreatie en educatie bezoeken. De gezinnen komen omdat zij hun kinderen bewust in contact willen laten komen met dieren. Voor hen is het dus belangrijk dat er dieren op de boerderij zijn en dat er een verbinding is tussen de dieren en de multifunctionele tak. Voor de 50-plussers ligt de nadruk minder op de dieren. Zij zoeken vooral rust en ruimte.

Wat vinden ondernemers belangrijk?

Ondernemers hechten veel waarde aan het contact met de mensen die op hun bedrijf komen. Voor hen is dit een van de belangrijkste redenen om te starten met multifunctionele landbouw. Zij vinden het essentieel dat het bedrijf herkenbaar is met een eigen identiteit en dat goed te zien en te merken is dat het om een agrarisch bedrijf gaat.

Wat vinden organisaties belangrijk?

Organisaties hechten sterk aan professionaliteit en kwaliteit. Daarom zien ze liever dat de ondernemer één tak goed doet dan verschillende minder goed. Daarmee komt een multifunctionele onderneming af van het hobbykarakter.

Tegelijkertijd vinden ze kleinschaligheid een pré, vooral bij kinderopvang, zorg en verblijfsrecreatie. Dit is de kracht en het onderscheidende vermogen met reguliere aanbieders. Een aantal organisaties uit zorgen over de continuïteit van de multifunctionele functies als er dierziekten uitbreken. Zij pleiten voor een fysieke afscheiding tussen de verschillende functies.

Zorg

Zorglandbouw heeft de laatste jaren een snelle groei doorgemaakt.

Er zijn verschillende vormen van zorg, van zorg aan mensen met een lichamelijke en/of verstandelijk beperking, mensen met een psychiatrische achtergrond tot kinderen, jongeren, (dementerende) ouderen en (ex)verslaafden.

De manier waarop boer en boerin de landbouw en zorg combineren verschilt vaak per bedrijf. Er zijn zorgboerderijen waar een efficiënte landbouwproductie centraal staat en waar zorg is ingepast in de bedrijfsvoering. Dit wordt ook wel een productiegerichte zorgboerderij genoemd. Bij andere zorgboerderijen staat de zorgfunctie centraal en is de landbouwproductie dienstbaar aan de zorg. Tussen deze twee uitersten bestaan veel tussenvormen. Hier richten boer en/of boerin zich expliciet op zorg én landbouw. Soms zijn zorg en landbouw volledig geïntegreerd in het bedrijf, maar het kan ook dat beide takken afzonderlijk naast elkaar op een zelfde erf bestaan. Boer en boerin verdelen hun taken en verantwoordelijkheden zorgvuldig.

Wat voor zorgboerderij?

Voor een boer of boerin is het zo duidelijk als wat: een zorgboerderij is een agrarisch bedrijf met een zorgtak. Ze maken daarbij bovendien onderscheid tussen een zorggericht en een productiegericht bedrijf. Maar zo helder is dit onderscheid niet voor iedereen. Twee van de drie verwijzers denken bij een zorgboerderij als eerste aan een instellingsboerderij. Dat wil zeggen een boerderij bij een instelling. Zij hebben er nooit aan gedacht dat er verschillen zijn tussen een zorggerichte en een

productiegerichte zorgboerderij. Ook veel deelnemers kennen deze verschillen niet. Zowel voor de verwijzers als voor de deelnemers gaat het er om dat er landbouw is, waar de deelnemers werkzaamheden

kunnen verrichten. Hoe een zorgboerderij die zorg georganiseerd heeft, maakt daarbij niet uit, zolang de kwaliteit van de begeleiding maar goed is.

Wel ervaren veel deelnemers het verschil

Verwijzers en deelnemers

Zorglandbouw kent zijn eigen jargon. Er zijn verschillende namen in omloop om de mensen die op de boerderij komen voor zorg komen aan te duiden. In deze brochure worden ze deelnemers genoemd, omdat ze – tijdelijk - deel nemen aan het leven op de boerderij. Om hier terecht te kunnen, hebben ze in veel gevallen een verwijzing van een zorginstelling nodig of een indicatie van een zorgkantoor voor het zogeheten persoonsgebonden budget (PGB). Deze groep heet in deze brochure 'verwijzers'. Mensen kunnen rechtstreeks een PGB-budget toegewezen krijgen van het zorgkantoor waarmee ze zelf zorg kunnen inkopen op een zorgboerderij.

tussen een instellingsboerderij en een agrarische zorgboerderij doordat een boerderij bij een instelling in hun ogen geen bedrijfsmatig karakter heeft.

Hoe belangrijk is de productietak?

Met de handen in de grond en met dieren werken: dat is een echte boerderij voor de deelnemers. Hoe groot die agrarische tak is maakt ze niet zoveel uit. De deelnemers waarderen een bedrijfsmatige sfeer op de zorgboerderij. Dan kunnen ze meedraaien met het 'echte' werk in het 'gewone' leven. Dit geeft ze eigenwaarde en een gevoel van verantwoordelijkheid. Maar het gaat hierbij vooral om de perceptie: de deelnemer moet het gevoel hebben dat hij op een echte boerderij

werkt. En dat kan al het geval zijn bij een paar koeien en geiten. Al hangt dit wel van de doelgroep af (zie tabel op pag. 8).

Ook veel zorgboeren vinden het belangrijk dat er een productietak is. De combinatie zorg en landbouw is volgens hen de essentie van een zorgboerderij. Wanneer het slechter gaat met de productietak willen de zorgboeren het productiedeel toch zo lang mogelijk in stand houden. De vraag is wel welke omvang de productietak moet hebben om voort te blijven bestaan. Onder een bepaald minimum is het vaak niet meer rendabel. Op elke zorgboerderij is de verhouding tussen productie- en zorgtak net weer iets anders. Zorgboeren, deelnemers en verwijzers zien dit als een pre. Het vergroot namelijk keuze voor deelnemers.

Een deel van de verwijzers kent het verschil tussen agrarische zorgboerderijen en instellingsboerderijen niet. Een ander deel van de verwijzers maakt wel onderscheid tussen boerderijen binnen een instelling en buiten de instelling. Zij zien dat zorgboerderijen buiten de instelling dagbesteding aanbieden die aansluit bij de gewenste vermaatschappelijking van de zorg, ofwel ze laten deelnemers actief participeren in de maatschappij. Deze verwijzers vinden dan ook dat de boer een echte boer moet blijven en geen hulpverlener moet worden.

Hoe 'echt' moet de boer zijn en wat moet hij kunnen?

Veel deelnemers willen een 'echte' boer, ofwel een vakman, op een 'echte' boerde-

rij. Ook de meeste zorgboeren vinden dit belangrijk, op een enkele zorggerichte boer na. Deelnemers en de meeste zorgboeren vinden een zorgboerderij geen echt agrarisch bedrijf als dat niet wordt gerund door een boer. Daarnaast vinden deelnemers het belangrijk dat de boer of de boerin er altijd is en dat er geen wisselende begeleiders zijn, zoals in de reguliere dagopvang wel vaak het geval is. Boeren en verwijzers onderstrepen dit punt. Verwijzers hechten verder aan de kwaliteit en kunde van de zorg. Mochten zich problemen voor doen uit de beperking van de deelnemer dan vinden ze het belangrijk dat daar snel en adequaat op in wordt gegaan. Een aantal verwijzers vraagt zich af in hoeverre een boer zonder

Tabel. Doelgroepen ervaren een zorgboerderij verschillend

Doelgroep	voordeel zorgboerderij	Belang productietak
Ouderen	Sfeer, lucht, ruimte en plek om te kletsen, veel mogelijkheden	Niet zo groot, maar sommige ouderen vinden een echte boer belangrijk om mee te praten over het boerenleven.
Jeugdigen	Geeft structurele en emotionele ruimte om eigen verantwoordelijkheid, eigenheid en keuzevrijheid te ontwikkelen, vaardigheden te leren en opleiding en training te krijgen. Dit is afhankelijk van leeftijd en probleem.	Is afhankelijk van de beperking en doel waarmee de jeugdigen naar de zorgboerderij gaan. Sommige jeugdigen hebben behoefte aan concreet en uitdagend werk, een boer met duidelijke normen en waarden en fysiek werk waar je moe van wordt.
(ex)verslaafden	Het werken geeft een werkritme en weer een dag- nachtritme.	De boerderij geeft minder prikkels dan de stad en is ver weg van slechte invloeden. Een productiegericht bedrijf geeft meer status en meer verantwoordelijkheid, waardoor ze kunnen groeien in hun eigenwaarde om weer opnieuw in de samenleving te kunnen komen. Bovendien zorgt bezig zijn ervoor dat ze minder met hun verslaving bezig zijn.
Deelnemers met een psychiatrische achtergrond	Rust, ruimte en ritme (dag/nacht en de seizoenen). Ook is er divers werk van verschillende niveaus.	Een productiegericht bedrijf geeft meer status, maar kan ook te veel werkdruk geven.
Deelnemers met verstandelijke beperkingen	Erbij horen, divers werk van verschillende niveaus en een zinvolle dagbesteding.	Een echte productietak geeft meer status, deelnemers voelen zich meer een echte boer.

zorgachtergrond hieraan kan beantwoorden. Aan de andere kant willen deelnemers juist een begeleider die los staat van de zorg. Voldoen aan de wensen van verwijzers pleit voor zorgboerderijen met zowel zorgonafhankelijke begeleiders (zorgboer) als zorggerelateerde begeleiders.

Wat voor werk?

De meeste deelnemers willen graag gewoon meewerken op het bedrijf, zodat ze een zo normaal mogelijk leven kunnen leiden. De boeren geven aan dat zij dat bieden in de vorm werkzaamheden die echt werk zijn. Op een zorggericht bedrijf zorgt de boer ervoor dat de klusjes die hij de deelnemer opdraagt echt gedaan moeten worden voor de productie van de

boerderij. Op een productiegericht bedrijf gaat het meestal om meewerken. Zorgverwijzers hebben geen voorkeur voor de soort werkzaamheden. Voor hen gaat het bij werk op de boerderij om regelmaat, rust, ruimte en beweging.

Hoe groot mag een bedrijf zijn?

Deelnemers, verwijzers én boeren waarderen een kleinschalig bedrijf. De verwijzers vinden dat belangrijk omdat ze er vanuit gaan dat er dan meer aandacht voor de deelnemers is. Deelnemers noemen kleinschalig niet expliciet, dit zit verwerkt in de wens dat ze meewillen werken met de boer. De zorgtak moet dan kleinschalig zijn anders kan de ondernemer of de begeleider de

deelnemers nooit de aandacht geven die ze nodig hebben. Ook de boeren zelf willen het liefst een kleinschalige zorgtak. Productiegerichte bedrijven willen dat omdat ze dan voldoende mogelijkheden hebben om de deelnemers te laten meewerken. De zorggerichte zorgboeren vinden dat de zorgtak op een kleinschalig bedrijf thuis hoort. Er zijn zorgboeren die aangeven dat de zorgtak niet klein hoeft te zijn. Kleinschaligheid is volgens hen te organiseren door meer kleine groepjes te laten werken op een grootschalige zorgboerderij. Maar ook een grootschalige zorgboerderij is altijd nog kleiner dan een zorginstelling.

Deelnemer:

“Je wordt hier niet als patiënt beschouwd. Je hoort er gewoon bij. Dat is buiten de boerderij wel anders.”

Welke zorg?

Verwijzers en deelnemers zien geen verschil tussen zorgboerderijen in de soort zorg die ze kunnen bieden. Elke deelnemer zou overal terecht moeten kunnen als het maar ‘klikt’ tussen de deelnemer en de zorgboer met zijn bedrijf en de andere deelnemers. Verwijzers kijken of de begeleiding past bij de deelnemer: is er voldoende tijd en aandacht en klopt de groepsgrootte.

Voor een zorgboer is het in de eerste plaats belangrijk dat een deelnemer ‘iets’ heeft met de boerderij. Verder moet de deelnemer passen in de groep van deelnemers die al op het bedrijf aanwezig is. De meeste zorgboeren maken wel een onderscheid in doelgroep. Ze hebben nu eenmaal met bepaalde doelgroepen meer of minder affiniteit. Ook kan het zijn dat de beperkingen die voor bepaalde doelgroepen gelden, niet goed bij de boerderij passen. De deelnemer denkt dus niet in ‘hokjes’ en wil zelf kiezen, de zorgboer

heeft affiniteit met specifieke doelgroepen (zie ook tabel op pag. 8).

Wat zijn de extra's van agrarische productie op een boerderij met zorg?

- Veel doelgroepen vinden het belangrijk dat er landbouwproductie plaatsvindt. Daardoor ervaart de deelnemer het werk als zinvol en is hij trots: hij draagt bij aan een kwaliteitsproduct.
- De boer weet alles van de landbouwproductie en is daardoor een voorbeeld en rolmodel voor de deelnemers. Hij is duidelijk geen onderdeel van de zorginstelling. Dit voorkomt autoriteitsproblemen. Bovendien is er continuïteit in de begeleiding.
- De deelnemer is er niet als patiënt omdat de gebeurtenissen op de boerderij centraal staat.
- Er is een werkcultuur. Deelnemers worden niet 'bezig gehouden'. Dit vermindert het stigma voor de deelnemers:

ze kunnen vertellen dat ze op een boerderij werken.

- Een boerderij is onderdeel van een agrarisch netwerk met burens, veearts, handelaren. Dit verbreedt het sociale netwerk van deelnemers en creëert een sfeer van gewoon samen leven.
- Echt werk en gewoon meedoen stimuleert betrokkenheid, verantwoordelijkheid en eigenwaarde van de deelnemers. Door ingespannen bezig te zijn voelen zij zich fitter, sterker en energiekeer.

Verwijzer: "Er is zoveel variatie in zorgboerderijen dat je er altijd wel een kunt vinden die tegemoet komt aan de wensen."

Kinderopvang

Kinderopvang op de boerderij, zowel dagopvang voor kinderen tot 4 jaar als buitenschoolse opvang van 4 tot 12 jaar, sluit goed aan bij het huidige gebrek aan buitenruimte binnen de reguliere kinderopvang. Vooral midden- en hoger opgeleiden zijn op zoek naar kwaliteit, persoonlijke begeleiding en een duidelijke visie en erkennen de meerwaarde van opvang op de boerderij.

Wat zijn de vereisten bij kinderopvang op de boerderij?

Fysieke scheiding van landbouw en kinderopvang is gewenst voor de veiligheid en ook voor de continuïteit van de kinderopvang. Bij uitbraak van dierziekten kan de opvang dan gewoon doorgaan. Verder moet het bedrijf voldoen aan specifieke kwaliteitssystemen voor kinderopvang. Denk bijvoorbeeld aan regels met betrekking tot hygiëne en veiligheid in en buiten de gebouwen en de juiste kwalificaties van het personeel.

Wat zijn de extra's van een landbouwbedrijf met kinderopvang?

Zowel voor ouders als voor organisaties in de kinderopvang is de meerwaarde de buitenlucht, de buitenruimte en het contact met dieren en planten. De kinderen kunnen kijken bij de dieren en aaien. Dit betekent dat de organisaties en de ouders de boerderij niet alleen zien als het productiedeel. Voor hen is ook de kinderboerderij en de dieren die daar rondlopen 'boerderij'. Meerwaarde van het productiedeel is er

ook als de boerderij zo nu en dan wordt ingezet als een speelplaats of laboratorium. De omgeving biedt dan veel mogelijkheden om te leren over voedselproductie en andere boerderijprocessen.

“Mijn kinderen krijgen nu mee hoe het er op de boerderij aan toe gaat. Mijn oudste dacht echt dat melk uit de supermarkt komt. Nu weten ze allebei dat de melk eerst uit de koe komt en daarna pas naar de fabriek en de supermarkt gaan.”
“De kinderen leren nu ook basisdingen, bijvoorbeeld hoe een mollenklem werkt.”

Recreatie

Recreatie is een noemer waar vele soorten activiteiten onder vallen. Er is de verblijfsrecreatie, zoals een camping, bed & breakfast of hooitel. Gasten blijven vaak een aantal dagen en sommige komen ook vaker terug.

Daarnaast is er de dagrecreatie. Denk hierbij aan boerengolf of een maïsdoolhof, soms gecombineerd met horeca. De meeste gasten komen één keer, anderen keren in een ander gezelschap terug. Alleen als de recreatieactiviteit wordt gecombineerd met een winkel of horeca, zoals een terras of ijsverkoop, keren bezoekers regelmatig terug.

Wat zijn de extra's van een landbouwbedrijf met recreatie?

Klanten waarderen de combinatie van landbouw met recreatie: de combinatie van vermaak en echt werk. Zij associëren dit met authenticiteit, echtheid. Samen met de familie in de melkput staan, zien welke weg de melk aflegt en de dieren van dichtbij ervaren is bovendien een leerzame beleving. Dankzij de combinatie onderscheidt recreatie met landbouw zich van concurrenten die alleen recreatieactiviteiten bieden.

“Juist door combinatie worden de activiteiten sfeervol, levendig en echt.”

“Het was leuk dat de ondernemer tijdens de dag aan het werk was. Het werk ging gewoon door. Hij was bezig in de ligboxenstal terwijl zijn vrouw de activiteiten organiseerde.”

“Geweldig dat de jeugd in aanraking kan komen met het boerderijleven.”

Educatie

Educatie is een tak in ontwikkeling en komt vaak voort uit recreatie. Educatie levert vaak een beperkte vergoeding op die meestal niet kostendekkend is. Sommige ondernemers starten met educatie om klanten te binden, bijvoorbeeld in de vorm van excursies of educatieve kinderpartijtjes. De activiteiten dienen dan als kennismaking met het bedrijf en zorgen ervoor dat klanten terugkomen voor een andere activiteit die wel rendabel is.

Naast educatie aan individuele bezoekers is er ook educatie aan scholen. De interesse groeit, maar ook hiervoor is de vergoeding vaak niet rendabel.

Wat zijn de extra's van een landbouwbedrijf met educatie?

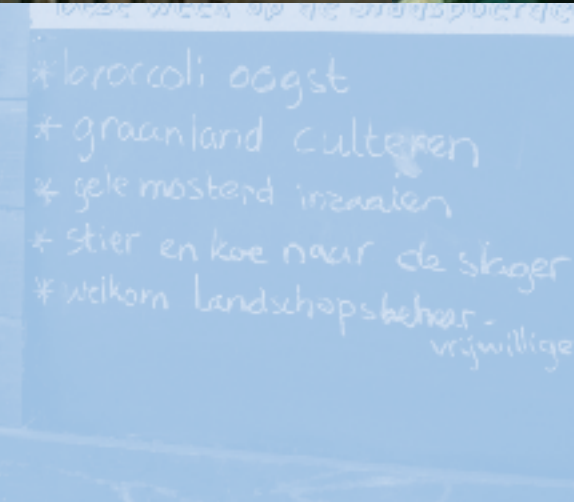
Van alleen een mooie locatie leer je niet veel. Integratie met de primaire productiefunctie is dan ook essentieel. Juist het contact met de agrarische productie is educatief: leren over voedselproductie, het melken van de koe. Als het bedrijf geen voedsel meer produceert is het leereffect weg.

Als educatie de vorm heeft van groepen leerlingen die langs komen, dan is goed contact tussen school en ondernemer

belangrijk. Dit vergt een langdurige en duurzame samenwerking en begeleiding bij activiteiten. Noodzakelijk is dat het educatieprogramma aansluit bij de leerdoelen van het basis- en voorgezet onderwijs.

Basisschool:

"Het boerderijproject is een belangrijke aanvulling op het lesprogramma, het schoolse leren wordt gekoppeld aan leren in de praktijk. De kinderen ontwikkelen nieuwe 'vaardigheden' zoals moed verza-

melen om met grote dieren om te gaan, zorgen, verschonen, voeren en inzicht krijgen in de voedselketen. Dit kun je niet op school leren."

Wat is er nodig om educatie een grotere plek te geven?

Educatie op de boerderij wint aan gewicht. Het is de ideale manier om kinderen én volwassenen kennis bij te brengen over de herkomst van voedsel. Het is dan wel belangrijk dat ondernemers de activiteiten professioneel

opzetten. Ze kunnen bijvoorbeeld een kwaliteitssysteem invoeren, een basis-cursus educatie volgen en de veiligheid garanderen.

Zonder professionele educatie-programma's zullen scholen niet komen. Scholen moeten hun activiteiten en uitgaven namelijk kunnen verantwoorden. Maar deze professionaliteit mag niet leiden tot te veel richtlijnen, vinden zowel de ondernemers als de organisaties. Te veel richtlijnen verminderen de creativiteit en het leeraspect, vrezende ze.

Colofon

Deze brochure is gebaseerd op het project 'Waarde van een productiefunctie op een multifunctioneel bedrijf'. In het onderzoek is een beperkt aantal interviews afgenomen met ondernemers, afnemers en aanverwante organisaties rond zorglandbouw, kinderopvang, recreatie en educatie.

Waardewerken heeft het onderzoek op de agenda gezet. Waardewerken is een innovatienetwerk van twintig pioniers op het gebied van multifunctionele landbouw. Het is een onderdeel van het onderzoeksprogramma 'Systeeminnovatie Multifunctionele Bedrijfsystemen' (BO-07-007). Dit onderzoeksprogramma wordt gefinancierd door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Waardewerken wordt begeleidt door de Animal Sciences Group en Praktijkonderzoek Plant en Omgeving van Wageningen UR.

Uitgave

©ASG Veehouderij, maart 2008

Projectleiding/contactpersonen

Daniël de Jong (daniel.dejong@wur.nl) en Gerard Migchels (gerard.migchels@wur.nl)

Projectteam

Sandra Bos (Freelance onderzoeker), Reina Ferwerda (ASG), Jan Hassink (PRI), Dorit Haubenhof (PRI), Jorine Rommers (ASG).

Klankbordgroep

Arie Hoogendoorn, Marente Hupkes, Piet van IJzendoorn, Johan Martens, Corine Riteco, Ton Verbeek, Willy Verweij, Steven en Klazien van der Zee (allen Waardewerken), Hans van Stokrom (Steunpunt landbouw en zorg), Koos van Wissen (Directie Landbouw, Ministerie van LNV)

Financier

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Tekst en productie

Leonore Noorduyn, De Schrijfster

Fotografie

Agrarisch Cultuurgood, Activiteitenboerderij Fjouwerhusterplaets, Marcel Bekken, De Boerinn, Sandra Bos, De Cinquant, De Hemelrijksche Hoeve, HotelBoerderij Akkerlust, Kaasboerderij Schellach, Kinderopvang De Boerderij, Landgoed De Olmenhorst, Henk-Jan Panneman, PPO-AGV, Louk Rademaker, Stadsboerderij Almere, De Terp, Zonnehoeve

Vormgeving

Henk-Jan Panneman

Druk

Advadi, Arnhem

Een echte boerderij met een echte boer

De waarde van agrarische productie bij multifunctionele landbouw

Ondernemen op een multifunctioneel landbouwbedrijf vergt welbewuste keuzes: uitbouw van één multifunctionele tak of de keuze voor meer takken die elkaar aanvullen; de keuze voor een volwaardige agrarische productietak of eentje die meer ondergeschikt is aan bijvoorbeeld de zorg. Maar wat betekenen dit soort keuzes voor de ondernemer, de klant en de organisaties die actief zijn op het terrein van multifunctionele landbouw? En wat is het belang van de combinatie van landbouw en andere functies?

Deze brochure laat zien wat ondernemers, klanten en organisaties waarderen in multifunctionele landbouw en de combinatie van activiteiten met landbouw. Dit helpt bij de keuze waar iedere individuele ondernemer voor staat bij de ontwikkeling van zijn of haar bedrijf. Ieder kiest uiteraard wat het beste bij hem of haar past. Zo blijft er een grote diversiteit in bedrijven die een grote groep klanten aanspreekt.

